

روش تدریس علوم اجتماعی
در دوره ابتدایی

دکتر اکبر سلیمان نژاد

تهران

۱۳۹۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: کلیات: ماهیت و ویژگی های مطالعات اجتماعی
۶	ماهیت مطالعات اجتماعی
۹	تعاریف درس مطالعات اجتماعی
۱۱	ویژگی های مطالعات اجتماعی
۱۲	کاربرد دروس تعلیمات اجتماعی در زندگی روزمره دانش آموزان
۱۲	الف) تعلیمات مدنی
۱۲	ب) جغرافیا
۱۳	ج) تاریخ
۱۳	رابطه مطالعات اجتماعی با سایر علوم
۱۳	تاریخ و مطالعات اجتماعی
۱۴	جغرافیا و مطالعات اجتماعی
۱۴	اقتصاد و مطالعات اجتماعی
۱۴	انسان شناسی و مطالعات اجتماعی
۱۴	علوم سیاسی و مطالعات اجتماعی
۱۵	جامعه شناسی و مطالعات اجتماعی
۱۵	هدف آموزش مطالعات اجتماعی
۱۸	اهداف کلی مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی
۱۹	اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی
۲۰	عناصر و مؤلفه های برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۲۱	۱. زمان، تداوم و تغییر
۲۲	۲. مکان و فضا
۲۳	۳. فرهنگ و هویت
۲۳	۴. نظام اجتماعی
۲۴	۵. منابع و فعالیت های اقتصادی

صفحه	عنوان
۲۹	فعالیت‌های عملی
۲۹	خودآزمایی
۳۰	فصل دوم: کاربرد نظریه‌های یادگیری در مطالعات اجتماعی
۳۱	جروم برونر
۳۲	مراحل رشد شناختی در نظریه برونر
۳۴	کاربرد نظریه برونر در آموزش مطالعات اجتماعی
۳۶	یادگیری اکتشافی برونر
۳۶	مدل‌های آموزشی برونر
۳۷	ژان پیاژه
۴۰	کاربرد نظریه پیاژه در آموزش مطالعات اجتماعی
۴۲	هووارد گاردنر
۴۳	هوش چندگانه از نظر گاردنر
۴۶	کاربرد نظریه گاردنر در آموزش مطالعات اجتماعی
۴۹	نظریه اجتماعی - فرهنگی ویگوتسکی
۵۱	کاربرد نظریه ویگوتسکی در آموزش مطالعات اجتماعی
۵۳	کارکردهای نخستین و عالی ذهنی از نظر ویگوتسکی
۵۳	سکوبندی از نظر ویگوتسکی
۵۴	فعالیت‌های عملی
۵۵	خودآزمایی
۵۶	فصل سوم: آشنایی با مطالب کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی
۵۷	جغرافیا
۵۹	محتوای درس جغرافیا
۵۹	تاریخ
۶۰	اهمیت مطالب تاریخی
۶۲	تعلیمات مدنی
۶۶	فعالیت‌های عملی
۶۷	خودآزمایی
۶۸	فصل چهارم: روش‌های تدریس مطالعات اجتماعی
۶۹	روش سخنرانی
۷۰	روش پرسش و پاسخ
۷۱	بازدید علمی

صفحه	عنوان
۷۲	اجرای بازدید علمی
۷۴	روش نمایشی
۷۵	بحث و مذاکره (بحث گروهی)
۷۵	روش یادگیری از طریق همیاری
۷۹	روش طرح واحد کار (پروژه)
۸۰	انواع پروژه
۸۱	مراحل انجام دادن پروژه
۸۳	روش ایفای نقش
۸۴	روش تدریس غیرمستقیم
۸۵	رویکرد مبتنی بر رویدادهای جاری
۸۵	انواع رویدادهای جاری بر اساس موضوع
۸۷	انواع استفاده از رویدادهای جاری در آموزش
۸۸	فعالیت‌های عملی
۸۹	خودآزمایی
۹۰	فصل پنجم: مواد آموزشی درس مطالعات اجتماعی
۹۳	بسته آموزشی چیست؟
۹۴	اجزاء بسته آموزشی
۹۵	کتاب‌های کمک آموزشی
۹۶	وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس درس
۹۶	الف) وسایل آموزشی نمایشی
۱۰۶	ب) وسایل آموزشی مرجع
۱۰۶	ج) وسایل آموزشی گروهی
۱۰۶	تجهیزات دیداری - شنیداری
۱۰۶	فیلم و اسلاید
۱۰۸	رایانه
۱۰۸	فعالیت‌های عملی
۱۰۹	خودآزمایی
۱۱۱	فصل ششم: ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی
۱۱۲	شیوه مشاهده در ارزشیابی مهارت‌های فرآیندی عملی و نگرش‌ها
۱۱۲	سیاهه رفتار (چک لیست)
۱۱۳	ارزشیابی فعالیت‌های گروهی (همیاری)

صفحه	عنوان
۱۱۴	ارزشیابی مستمر
۱۱۸	ارزشیابی پایانی
۱۱۹	ثبت سوابق
۱۱۹	به تصویر کشیدن آموخته‌ها
۱۲۰	نمایشگاه‌ها
۱۲۰	فهرست سنجش اتفافی
۱۲۰	ایستگاه‌های سنجش
۱۲۱	فعالیت‌های عملی
۱۲۲	خودآزمایی
۱۲۳	ضمائم
۱۵۷	منابع

پیشگفتار

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در یک دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس و تربیت اجتماعی و لزوم برون‌رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی از جمله برنامه درسی ملی و تغییر نظام آموزشی، تدوین راهنمای جدید نیز برای این حوزه یادگیری ضروری است. توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها و پژوهش‌های انجام‌شده به وسیله نهادها و سازمان‌های مختلف از سوی دیگر، تدوین‌کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس سوق داده و بر این اساس، موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم و تدوین شده است. بنابر برخی پژوهش‌های انجام‌شده، یکی از چالش‌های کنونی کودکان و نوجوانان امروز، بحران هویت است. بنابراین جهت‌گیری فرهنگی و تربیتی این برنامه با تکیه بر مضامین تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی به تقویت عزت و هویت این نسل کمک می‌کند. همچنین، موضوع دیگر تربیت اجتماعی است که در آن دو مؤلفه اخلاق و آداب و مهارت‌های زندگی از طریق این برنامه مورد توجه قرار می‌گیرد. نکته دیگر آنکه اگرچه به طور کلی برنامه‌های درسی و به ویژه برنامه درسی مطالعات اجتماعی، وظایف انتقال میراث فرهنگی و بسط آن را بر عهده دارند، اما در فرایند آموزش نباید تنها به انتقال صرف میراث فرهنگی بسنده کرد. به همین دلیل در برنامه درسی مطالعات اجتماعی تلاش می‌شود تا ضمن انتقال و بسط باورها و ارزش‌های اجتماعی، زمینه‌های نقد و ارزیابی اخلاقی هنجارها از سوی دانش‌آموزان به وجود آید تا آنها بتوانند هنجارهای اجتماعی را بر مبنای آموزه‌های اسلامی نقد کنند و اخلاق محوری به جای هنجارمحوری گسترش یابد و شایسته است از طریق بسترسازی مناسب، یکی از رسالت‌های مهم این درس یعنی خرافه‌زدایی و پالایش فرهنگی جامعه نیز مبتنی بر آموزه‌های ناب دینی محقق شود.

بر این اساس، در فصل اول با عنوان کلیات: ماهیت و ویژگی های مطالعات اجتماعی، تعریف مطالعات اجتماعی، ضرورت و ویژگی های آن، تاریخچه و کاربرد دروس اجتماعی در زندگی روزمره دانش آموزان، رابطه مطالعات اجتماعی با سایر علوم، اهداف کلی مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی، اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی و عناصر و مؤلفه های برنامه درسی مطالعات اجتماعی بررسی شده است. در فصل دوم با عنوان کاربرد نظریه های یادگیری در مطالعات اجتماعی به بررسی نظریه های برونر، پیازه، ویگوتسکی و گاردنر پرداخته و نکات کاربردی نظریه ها در آموزش مطالعات اجتماعی ارائه شده است. در فصل سوم با عنوان آشنایی با مطالب کتاب های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، درباره اهمیت و ضرورت دانش جغرافیا، محتوای درس جغرافیا، اهمیت مطالب تاریخی، نقش تاریخ در تکوین و تقویت هویت ملی، پیش بینی آینده و گسترش افق دید انسان، حفظ میراث فرهنگی و هدف آموزش تعلیمات مدنی در دوره ابتدایی بحث شده است. در فصل چهارم با عنوان روش های تدریس مطالعات اجتماعی، انواع روش های تدریس، به ویژه روش های فعال، معرفی شده است. در فصل پنجم با عنوان مواد آموزشی درس مطالعات اجتماعی، درباره ویژگی های عمومی و اختصاصی کتاب های کمک آموزشی در حوزه مطالعات اجتماعی، معیارها و ویژگی های عام طراحی و تولید بسته های آموزشی، انواع کتاب های آموزشی و کمک آموزشی، انواع وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس درس همچون نقشه، کره، قطب نما و اطلس ها بحث شده است. در فصل ششم با عنوان ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی، اصول و ویژگی ها، انواع ارزشیابی مناسب، انواع روش های ارزشیابی و ارزشیابی توصیفی ارائه شده است.

به دلیل محدودیتی که تدوین کتاب از لحاظ حجم داشته است، قسمتی، با عنوان ضمایم برای کتاب در نظر گرفته شد. بعضی از مباحث که به بسط بیشتر مطالب نیاز داشت، همچنین راهنمایی هایی برای پرورش انواع مهارت ها در قسمت ضمایم کتاب، به تفکیک فصل ها، آمده است.

راهنمای مطالعه و یادگیری مطالب کتاب

توجه به پیشنهاد های زیر شما را در یادگیری بهتر و بیشتر مطالب کتاب کمک خواهد کرد:
- از آنجا که در تنظیم مطالب کتاب یک روال منطقی رعایت شده بهتر است فصل های مختلف کتاب را به ترتیبی که دنبال هم آمده اند مطالعه کنید. با این حال، چنانچه نیازی به

خواندن همه مطالب کتاب نداشته باشید، می‌توانید هر فصل یا هر بخش از هر فصل را که بخواهید به طور مستقل بخوانید و مطالب آن را به کار ببرید.

- پیش از شروع به مطالعه هر فصل، هدف‌های آموزشی آن را که در آغاز فصل آمده است به دقت مطالعه کنید. این هدف‌ها از پیش به شما می‌گویند که پس از مطالعه هر فصل چه اطلاعات و مهارت‌هایی را باید بیاموزید.

- در پایان هر فصل تعدادی سؤال و خودآزمایی آمده است که جواب دادن به سؤال‌ها شما را در بهتر یاد گرفتن مطالب کمک خواهد کرد.

- در تدوین کتاب تلاش شده است تا کتاب فعالیت‌محور نگاشته شود و تسلط بر مطالب آن نیازمند تمرین و انجام دادن فعالیت عملی است. در این راستا در آخر هر فصل قبل از خودآزمایی‌ها، فعالیت عملی تدارک دیده شده است، انجام دادن این فعالیت‌ها شما را در تسلط بر مطالب یاری خواهد کرد.

- در قسمت ضمایم برای هر یک از روش‌های تدریس، نمونه‌ای ارائه شده است. به این منظور یکی از مباحث کتاب‌های درسی علوم اجتماعی انتخاب و الگوهای عملی برای نحوه استفاده معلمان از انواع روش‌های تدریس در کلاس طراحی شده است که اغلب کتاب‌های قبلی تحریر شده در این زمینه بدان نپرداخته‌اند.

کتاب حاضر برای معلمان دوره ابتدایی، دانشجو معلمان و دانشجویان رشته علوم تربیتی، گرایش آموزش ابتدایی و گرایش پیش‌دبستانی و دبستان در مقطع کارشناسی برای آموزش علوم اجتماعی دوره ابتدایی تدوین شده است. تدوین چنین کتابی، به دلیل نبود منبعی برای درس آموزش علوم اجتماعی رشته علوم تربیتی، گامی مهم در جهت آشنایی، توسعه، ترغیب و ترویج روش‌های آموزش علوم اجتماعی بوده که کمبود آن در منابع درسی مشهود است. امید است مطالعه این کتاب، به آموزش مؤثر این حوزه یادگیری یاری رساند. نظر‌ها و پیشنهادهای شما در رفع کمبودها و بهبود کتاب در چاپ‌های بعدی ارزشمند و مفید خواهد بود.

دکتر اکبر سلیمان‌نژاد